

УДК 94(477.8)

*Олег МАЛЯРЧУК***СОЦІАЛЬНО-ЕКОНОМІЧНІ ПРОЦЕСИ
В ЗАХІДНОМУ РЕГІОНІ УКРАЇНСЬКОЇ РСР**

Узагальнено особливості соціально-економічної політики комуністичної партії і радянського уряду на прикладі західних областей УРСР. Висвітлено внесок регіону в загальносоюзний і республіканський економічні комплекси, стан і тенденції подальшої господарської політики, головні напрями й наслідки промислового реформування в радянські часи. Охарактеризовано економіку Української РСР і західного регіону, яка за більшістю показників розвивалася на власній основі, розв'язуючи чергові соціально-економічні завдання. З'ясовано зміст соціальної політики, в основу якої закладено розподільчі відносини та централізоване адміністративне керування.

Ключові слова: західні області УРСР, індустріалізація, промисловість, сільське господарство, соціальна політика, соціальна активність.

Соціально-економічна політика комуністичної партії і радянського уряду ґрунтувалася на марксистсько-ленінській ідеологічній доктрині й суворому виконанні всіх показників єдиного загальнодержавного плану. В умовах соціалізму необхідність централізації в плануванні та управлінні посилювалася у зв'язку з ускладненням єдиного народногосподарського (економічного) комплексу країни, соціалістичної інтеграції. Економічне співробітництво всіх республік СРСР – соціалістична інтернаціоналізація – це вирішення інтересів держави загалом. Інтереси союзних республік, регіонів враховували через призму великодержавної політики Радянського Союзу. За роки радянської влади відбувалося освоєння природних багатств Сибіру, Далекого Сходу, певною мірою – Середньої Азії, а також західних областей України, в яких після приєднання з УРСР високими темпами нарощували промисловість. Вирівнювання економічного розвитку Української РСР відбувалося з ущемленням інтересів, нееквівалентністю і незбалансованістю її міжреспубліканських зв'язків. У всесоюзному розподілі праці Україна була однією з основних паливно-енергетичних, металургійних і машинобудівельних баз СРСР, а захід республіки – резервом трудових ресурсів і сировини. Командно-адміністративна система брала до уваги не об'єктивні потреби регіону, а далекосяжну політику комуністичної партії, спрямовану на уніфікацію суспільно-політичного життя, викорінення вільнодумства.

Упродовж радянської доби в західних областях України відбулися трансформаційні зміни в політичному, економічному, соціальному, культурному, духовному житті та побуті населення. На основі глибоких суспільно-політичних і соціально-економічних змін швидкими темпами було проведено соціалістичну колективізацію сільського господарства та індустріалізацію промисловості. Протягом півстоліття,

й особливо впродовж досліджуваного періоду, західні області УРСР розбудували промисловість. Насамперед створили електроенергетичну базу, на основі якої реконструювали, модернізували та розвивали військово-промисловий комплекс і сільське господарство. Виник Львівсько-Волинський вугільний басейн – важлива паливно-енергетична база республіки. Створили машинобудівну та приладобудівну промисловості. Швидких темпів розвитку набували усталені – деревообробна, нафтогазовидобувна, хімічно-гірнична, легка, харчова та місцева промисловості.

Електроенергетика в західному регіоні республіки розвивалася шляхом найповнішого використання місцевих енергетичних ресурсів, зокрема природного газу, мазуту і дешевого вугілля. У районах, які не мали достатніх та дешевих паливних ресурсів, була гідроенергія, що створювало передумови для будівництва гідроелектростанцій. Основою енергетичних багатств Закарпаття стало “біле вугілля”, створення енергетичної бази було пов’язане з використанням гідроенергії. Всі великі гідро- і теплоелектростанції об’єднали в єдину західноукраїнську (республіканську) енергосистему, що дало змогу значно поліпшити енергопостачання економіки регіону і постачати електроенергію в сусідні країни.

Стрижневою проблемою становлення економіки було технічне переозброєння народного господарства (економіки). Інвестиційна політика держави “не сприяла” цьому – значну частину капітальних вкладень спрямовували на розширення масштабів виробництва завдяки новому будівництву. Саме це найбільшою мірою стосувалося західного регіону республіки. Економіка була директивною, на рівні областей – відділи обкомів партії дублювали й контролювали виконання постанов ЦК КПРС, які надсилали з центру.

Зважаючи на народногосподарське значення підвищення темпів зростання продуктивності праці, на підприємствах і будовах регіону науковці, інженерно-технічні працівники вивчали такі пов’язані з цим питання: прискорення впровадження у виробництво й будівництво досягнень науки і техніки, поліпшення організації праці, більш повне використання устаткування й машин завдяки підвищенню змінності роботи на підприємствах, забезпечення співвідношення між зростанням продуктивності праці та середньою заробітною платою, недопущення надмірностей і непродуктивних витрат.

У досліджуваній період поступово формувалися кваліфіковані робітничі кадри. Окрім широкомасштабного будівництва промислових підприємств, відбувалося масове залучення сільських мешканців областей у виробництво, тобто вони були головним джерелом поповнення “робітничого класу”. У другій половині 60-х – на початку 70-х рр. ХХ ст. у нових галузях промисловості, насамперед у хімічній, машинобудуванні, верстатобудуванні, ще переважали недосвідчені робітники та управлінці.

У західному регіоні УРСР було створено потужний хімічний комплекс республіки. Хімічна індустрія розвивалася досить інтенсивно: вводили нові потужності, освоювали надзвичайно широкий асортимент потрібної різним галузям промисловості та населенню продукції. Світовий досвід свідчив, що головним показником прогресивності хімічної індустрії є рівень розвитку виробництва синтетичних смол і волокон, поліетилену, барвників. Ці виробництва були визначальними і для західного регіону. Традиційна нафтогазова галузь поступилася новій – хімічній. Із

початку 80-х років ХХ ст. темпи реконструкції й технічного переобладнання підприємств значно знизилися, що призвело до старіння основних фондів, використання неефективних технологій. Хімічні та нафтогазові підприємства найбільше забруднювали навколишнє середовище регіону. Створення устаткувань з використання вторинних матеріальних ресурсів для одержання дефіцитної хімічної продукції, спорудження очисних споруд відкладало на подальшу перспективу.

Аналіз процесу втілення соціально-економічної політики партійно-радянської влади в західному регіоні Української РСР доводить, що влада завжди своїм найважливішим пріоритетом вважала прискорений розвиток промисловості. Середньорічні показники виробництва промислової продукції, а також рослинництва і тваринництва зростали. Однак темпи зростання виробництва продукції не відповідали великим обсягам капіталовкладень, особливо в сільське господарство. Промислові підприємства та будівельні організації західних областей УРСР надавали значну шефську допомогу колгоспам і радгоспам у будівництві виробничих приміщень, виділенні будматеріалів, встановленні обладнання, прокладанні доріг, виконанні сантехнічних робіт, електромонтажі, спорудженні об'єктів соціально-культурного побуту, збиранні врожаю.

Аналіз сільськогосподарського виробництва західного регіону Української РСР дає змогу стверджувати, що в цьому секторі економіки відбулися зміни, які відображали загальні тенденції еволюції державної аграрної політики. Сільське господарство зазнало структурних перетворень: скорочувалися посівні площі під зернові культури, збільшувалися посіви технічних і кормових культур, що ліквідувало однобоку спеціалізацію сільського господарства. Рішення березневого (1965 р.) пленуму ЦК КПРС стали основою "нового курсу" аграрної політики, розрахованої на перспективу. Створили такі самостійні спеціалізовані галузі: водне господарство та меліорація, машинобудування для тваринництва і кормовиробництва, сільське будівництво, комбикормова промисловість. Комплексна програма нарощування сільського господарства по-новому порушила питання зростання виробництва, підвищення його ефективності, збільшення реальних прибутків колгоспників та вдосконалення соціально-побутових умов життя в селі.

Збільшення капітальних вкладень, впровадження досягнень науково-технічного прогресу, нових інтенсивних технологій, підвищення ефективності використання меліорованих земель, механізація та автоматизація виробничих процесів поліпшили ситуацію в сільському господарстві. Зросла продуктивність усіх сільськогосподарських культур, значно підвищилась інтенсивність використання молочного поголів'я та рівень омолодження стада. Однак ефективність сільськогосподарського виробництва регіону залишалася низькою. Постійне втручання в діяльність колгоспів та радгоспів представників державних і партійних структур, їхній диктат стосовно ідеологічної доктрини, ініціювання частих кадрових змін та інші непопулярні кроки сповільнювали розвиток сільського господарства.

Зміцнення матеріально-технічної бази сільськогосподарського виробництва, електрифікація, хімізація, переведення на індустріальну основу, впровадження науково обґрунтованих систем землеробства, підготовки кадрів для агропромислового комплексу сприяли досягненню певних успіхів. Значно збільшилась урожайність зернових культур в усіх категоріях господарств, зросли обсяги виробництва м'яса й молока, продукції тваринництва. Зростання виробництва досягнуто

завдяки збільшенню виходу продукції з кожного гектара, тобто шляхом ефективності виробництва.

На початку 80-х років XX ст. зроблено чергову спробу прискорити розвиток сільського господарства. Продовольча програма визначала напрями розвитку – повсюдний перехід до інтенсивних методів господарювання. Перетворення кормовиробництва у спеціальну галузь мало стати головним джерелом збільшення ресурсів м'яса і продуктів тваринництва. Проте заважало недостатнє фінансування і суперечливі тенденції в житті сільського господарства країни. До кінця 1980-х років залишалася невіршеною проблема поліпшення кормової бази тваринництва і пов'язаних із нею завдань. Складним було вирощування парниково-тепличних культур, ранніх овочів, плодоягідної продукції та садівництва. Значні недоліки мала організація заготівель, зберігання, перероблення і торгівля плодоовочевою продукцією та картоплею.

Криза в промисловості і сільськогосподарському виробництві виходила за межі суто виробничих проблем, набувала соціально-економічного характеру й ставала загрозливою щодо забезпечення країни необхідними товарами і продовольством, створювала соціальну напругу. Наприкінці 1980-х років знизилася споживання продуктів харчування на душу населення, зріс дефіцит на промтовари. Майже припинилася інвестиційна діяльність села. Працівники села почали масово втрачати стабільні місця роботи й надійні джерела прибутку. Скорочення обсягів виробництва сільгосппродукції зумовлювало простій потужностей підприємств харчової галузі, зниження зайнятості населення. Негативне ставлення до трансформаційних процесів у селі демонстрували керівники господарств і державні службовці, побоюючись втратити владу над селянами. Як наслідок – в умовах невпинного погіршення економічних показників поширилося порушення трудової дисципліни, розкрадання суспільного майна.

Принципи соціальної справедливості в державі захищала Конституція, яка гарантувала рівні умови для розвитку кожної особистості, можливості застосування своїх здібностей заради власної та суспільної користі. Держава покладала численні соціально-економічні обов'язки не тільки на себе, а й на різноманітні суспільні інституції – створювала відповідні служби, які загалом формували систему соціального захисту громадян. Пенсії, інші види соціальних виплат та допомоги, що були основним джерелом існування, забезпечували прожитковий мінімум. Проте соціальну політику держави здійснювали за залишковим принципом, що стало чинником дестабілізації у формуванні цілісного, комплексного підходу. За умов панування командно-адміністративних засад в економіці у країні домінував принцип другорядності щодо розв'язання соціально-побутових проблем. Відповідно, він різко відрізнявся для жителів міста чи села, працівників великих підприємств чи відсталих колгоспів.

Держава проголошувала, що соціалістична економіка працює для людини, задоволення її життєвих потреб та інтересів і підпорядкована їй. Особливості здійснення соціальної політики в ці роки полягали в тому, що в державі одночасно вирішували різні завдання, а саме: забезпечення мінімальних державних соціальних гарантій, регулювання оплати праці та грошових прибутків, зайнятість населення, державна підтримка найбільш соціально вразливих верств, житлове забезпечення громадян тощо. Основним показником ефективності соціальної політики держави є достатній рівень життя населення. Переважна більшість громадян, особливо тих,

які працювали в сільському господарстві, мала низьку оплату праці. Актуальною залишалася проблема розроблення економічних і правових заходів для посилення мотивації до праці та створення передумов для зупинення спаду реальних прибутків населення, нормалізації співвідношення між мінімальними розмірами заробітної плати, пенсій, стипендій та соціальних виплат за умов зростання споживчих цін.

У 60–80-х рр. минулого століття соціально-побутовий комплекс у селі створювали на основі двох головних джерел фінансування: державного бюджету і відррахувань колгоспів. Державні капітальні вкладення не покривали потреб села, основний тягар будівництва об'єктів перекладали на колгоспи.

Водночас соціальна сфера західноукраїнського села докорінно змінювалася, поліпшувалася. Однак вона розвивалася недостатніми темпами, внаслідок чого не вдалося як слід розв'язати проблеми суцільної радіофікації, газо- і водопостачання і навіть електрифікації віддалених гірських пунктів. Не всі села мали дитячі садки, будинки побуту, перукарні тощо. Відставання соціально-побутового комплексу негативно позначилося на привабливості села для молоді та спеціалістів. Утримати їх у селі не могла навіть чинна система державного розподілу.

Для соціальної сфери села сприятливішим періодом із досліджуваного відрізка часу була друга половина 60-х – 70-ті рр. ХХ ст. У ці роки скасували в колективних господарствах трудовні й здійснили перехід до гарантованої оплати праці, колгоспники стали отримувати пенсії й відпустки, тобто їхній соціальний статус прирівняли до інших категорій громадян радянського суспільства. У сільській місцевості, хоч і в недостатній кількості, споруджували житлові будинки для молодих спеціалістів, школи, пришкільні інтернати, дитячі дошкільні заклади, фельдшерсько-акушерські пункти, клуби, бібліотеки, побутові об'єкти, лазні, магазини, павільйони громадського харчування, адміністративні приміщення сільських Рад, відділень зв'язку, автостанції, проводили газифікацію, телефонізацію тощо.

Матеріально-побутові умови життя більшості населення залежали від заробітної платні, яка стала, як і присадибні ділянки, головним джерелом поповнення сімейного бюджету. При цьому тарифні ставки робітників, інженерно-технічних працівників і службовців суттєво відрізнялися від мізерних зарплат колгоспників. Мінімальні прибутки сільського населення, залученого в колгоспно-радгоспне виробництво, зумовлювали його низьку купівельну спроможність. Поступове підвищення оплати праці колгоспникам помітно впливало на добробут людей.

Зміст соціальної політики в СРСР у той час не змінився. В його основу заклали розподільчі відносини та централізоване адміністративне керування. Ріст економічного потенціалу країни дав змогу посилити увагу до соціальних проблем. Найбільшими темпами вели житлове будівництво, зокрема в сільській місцевості. Масштабні зміни відбулися в будівництві села. Масово почали застосовувати нові технології та матеріали. Сільські помешкання стали набагато більшими, просторішими й почали відповідати новим вимогам. Пожвавлення в будівництві допомогло вирішити, хоча й не повністю, одну зі серйозних проблем: багато селян почали проживати у власних будинках, що сприяло підвищенню добробуту сільського життя.

У цей період з'явився бюрократичний термін “неперспективне село”, що негативно впливало на розвиток сільської місцевості. В таких селах “заморожували” соціально-побутове будівництво, вчасно не ремонтували, тобто занедбували й навіть

закривали різні об'єкти. Така політика завдала непоправної шкоди. Чимало шкіл, клубів, бібліотек, дитячих садків відкривали у пристосованих приміщеннях або зводили за застарілими проектами. У деяких віддалених населених пунктах була ще гостріша проблема: цих установ взагалі не було або вони не діяли. Мережа закладів системи охорони здоров'я та ефективність медичного обслуговування значно поступалася міським стандартам. Загалом сільські працівники не мали належних умов побуту, дозвілля, а тому не могли повноцінно задовольняти свої культурно-освітні потреби.

Села України поділили на “перспективні”, “малоперспективні” і “неперспективні”. У “перспективних”, тобто в яких були сільські Ради, правління колгоспів або великі бригади планували проводити житлове і культурно-побутове будівництво в обсязі, передбаченому нормами. В “малоперспективних” населених пунктах, територія яких не давала змоги розширювати межі села і в яких не було економічної доцільності, передбачали спорудження культурно-побутових закладів в розрахунку на наявну кількість населення, але будувати нове житло, збільшувати кількість садиб не рекомендували. “Неперспективні” – це присілки, малі села. Їх мали перенести в “перспективні” села. Нове будівництво в них забороняли чи всіляко обмежували. Така класифікація ґрунтувалася на аналізі господарства (економіки) району, можливості і напрямі використання земельних угідь, корисних копалин, трудових ресурсів, розвитку промисловості.

Основною проблемою функціонування сільської школи був низький рівень матеріально-технічного забезпечення, традиційна зайнятість вчителів та учнів на сезонних сільськогосподарських роботах. Широке залучення учнів до суспільно корисної праці мало певні позитивні наслідки, але водночас негативно позначалося на успішності школярів. Особливість навчально-виховного процесу в сільських школах полягала у високому рівні трудового навчання одночасно з формуванням атеїстичного світогляду молоді. У малокомплектних школах бракувало посібників, наочного приладдя, роздаткового матеріалу та ін.

Художня самодіяльність і народна творчість стали невід'ємною частиною культурного життя села. Найбільшу популярність мали різноманітні огляди, конкурси, фестивалі, які присвячували пам'ятним датам, зазвичай річницям політичних подій. Широкого розмаху набули заідеологізовані підходи до цих заходів. Інертність у роботі закладів культури призводила до втрати їхньої популярності, незадовільної організації дозвілля населення.

Монопольне панування комуністичної ідеології стало більш гнучким, не таким брутальним, як у попередні періоди (сталінщини). У поширенні релігійного світогляду і “націоналістичних поглядів” радянська влада вбачала достатньо серйозну загрозу. Органи влади здійснювали різноманітні форми дискредитації церкви і боролися з будь-якими виявами “українського націоналізму”. Кампанію з вилучення у вірян культових споруд здійснювали з порушенням чинного законодавства. Храми пристосовували до клубів, спортивних залів, а також використовували як склади для зберігання зерна, паливно-мастильних матеріалів, мінеральних добрив та ін.

Релігійна палітра західного регіону України була доволі різноманітною. Панівні позиції офіційно мала Руська православна церква Московського патріархату, у підпіллі діяла Греко-католицька церква. Значного поширення набули “покутники” і

протестантські об'єднання, насамперед громади євангельських християн-баптистів, п'ятидесятників, єговістів. Радянська влада трактувала їх як "сектантські", що підлягали жорсткому переслідуванню. Держава намагалася придушити "вияви клерикальних пережитків", ліквідувати чи локалізувати їх.

На думку партійно-радянських функціонерів, пропагандистська робота серед населення мала подолати "негативні явища минулої буржуазної формації" і виховувати "нову людину – будівника комунізму". Керівництву органів народної освіти, педагогічним колективам шкіл висували категоричну вимогу – не дозволяти учням шкіл відвідувати церкви і молитовні будинки. У колгоспних клубах організували лекції з атеїстичної та патріотичної тематики, активно поширювали нові радянські свята та обряди. Особливістю духовного життя села було збереження і плекання народних звичаїв, релігійних обрядів.

Зважаючи на специфіку західного регіону Української РСР, республіканське і місцеве керівництво звертало особливу увагу на посилення ідейно-політичної роботи серед населення. Усі сфери суспільно-політичного життя були пронизані надмірною заідеологізованістю і контролем. Важливим напрямом державної політики залишалася русифікація, однак вона торкнулася насамперед міських жителів. Радянська політика не досягла бажаних результатів. Консервативне за своєю природою село берегло українську мову й одвічні духовні цінності. Глибокі національно-культурні традиції місцевого населення активно виявилися під час розгортання демократичних процесів наприкінці 80-х років ХХ ст.

Однією з форм відкритого протесту було дотримання свят церковного календаря і національних традицій. У дні релігійних свят, а також "в неділю" колгоспники, робітники, деякі службовці намагалися не працювати, а відвідувати церкви, костели, молитовні будинки. Складником "соціалістичних перетворень" була ідеологічна робота та атеїстичне виховання громадян. Серед населення проводили політичні інформації, спеціальні вечори пропаганди передового досвіду, зустрічі з учасниками Всесоюзної сільськогосподарської виставки у Москві та ін. Активно діяли культурно-освітні установи: будинки культури, хати-читальні, сільські клуби, бібліотеки, червоні кутки. Сільські бібліотеки, крім індивідуальної роботи з читачами, влаштовували читацькі конференції, тематичні вечори, обговорення книжкових новинок. Подвірний обхід будинків, тваринницьких ферм, тракторних бригад здійснювали книгоноші. Під час польових робіт колгоспників відвідували агіткультбригади, мистецькі колективи, лекторські групи.

Офіційна пропаганда акцентувала увагу на перевагах "радянського способу життя" й замовчувала гострі проблеми розвитку суспільства. Планово-директивна економіка не могла задовольняти високі потреби населення, що вело до тотального дефіциту на промислові й продовольчі товари. Становлення соціальної сфери і життєвого рівня населення виявляли певну специфіку – головну увагу надавали розвиткові важкої, хімічної, нафтогазової промисловості та сільського господарства.

Отже, у другій половині ХХ ст. відбулися важливі зміни в нарощуванні промислового потенціалу західних областей УРСР. В економіці поєднувалися два типи відтворення: екстенсивних джерел зростання (експлуатація нових природних багатств, трудових ресурсів) та інтенсивних, що вдосконалювало структуру виробництва і систему управління. Західний регіон республіки розвивався прискореними

темпами, проте низький рівень техніки, недосконалість технологій знижували економічну ефективність. Незважаючи на деяке збільшення масштабів промислового зростання у дев'ятій – дванадцятій п'ятирічках, його ефективність падала. При цьому виснажувалися основні природні ресурси західного регіону УРСР, насамперед вугілля, нафта, газ, калійні солі. Прищеплення командно-адміністративній економіці елементів ринку було принципово неможливим – оскільки все вирішували не виробники, а партійно-державний апарат.

Процес індустріалізації західного регіону України супроводжувало широкомасштабне будівництво заводів, фабрик, електростанцій, реконструкція і технічне переобладнання робочих місць, що сприяло економічному розвитку регіону, трудовій зайнятості населення, створенню промислової бази з місцевих ресурсів. Економічний комплекс набув загальних визначальних рис радянської планової економіки. У досліджуваній період у західному регіоні Української РСР, як і в республіці загалом, виникли і набули розвитку нові машинобудівні галузі, а також автомобільна та електронна промисловості. З приладобудівної промисловості виділилося виробництво напівпровідникової техніки; з верстатобудування – ковальсько-пресового, ливарного устаткування; з радіотехнічної – радіоелектроніка. Виникла нова галузь сільськогосподарського машинобудування – виробництво машин і устаткування для тваринництва і кормовиробництва. Швидке впровадження у виробничі процеси електроенергії забезпечило розвиток оборонної промисловості, машинобудування, приладобудування, металообробки та інших галузей, а також сільського господарства. Передусім модернізували виробництва, які працювали на військовий комплекс і сприяли освоєнню космосу.

У досліджуваній період вирішено одну з найгостріших проблем – сформовано науково-технічні та наукові школи, які обслуговували виробничу сферу. Науково-освітню підтримку об'єктам промисловості надавали політехнічні інститути регіону, Івано-Франківський інститут нафти і газу. Три десятки науково-дослідних і проектно-конструкторських установ у кожній області становили потужний науково-технічний потенціал не тільки західного регіону, а й республіки. Провідними напрямками їхньої діяльності було освоєння нових потужностей і впровадження передових технологій, розроблення нових агрегатів та економічне навчання персоналу. У 70-х рр. XX ст. у СРСР виявилось відставання в науково-технічному розвитку, яке в подальші роки посилювалося. Водночас аналіз процесу формування науково-технічного потенціалу західного регіону України засвідчив недостатній матеріально-технічний супровід науки, слабку координацію науковців з провідними науковими центрами світу, традиційне радянське бюрократичне зволікання (десятки “погоджень”) щодо затвердження технологічної документації.

Характерна риса розбудови економіки західних областей Української РСР – швидке зростання “електроозброєності” в усіх галузях економіки, що було зумовлено як структурними змінами, так і підвищенням питомої ваги енергоємних галузей, збільшенням затрат енергії на виробництво продукції у традиційних галузях – лісовій, паперовій та деревообробній, нафтогазовій, хімічно-гірничому комплексі, легкій, харчовій та місцевій промисловостях. Специфіка хімічного виробництва полягала не лише в необхідності постійного технологічного вдосконалення, але й нарощуванні екологічно небезпечного виробництва, що негативно впливало на

стан здоров'я населення і тривалість життя. Економіка Української РСР і західного регіону за більшістю показників розвивалася на власній основі, розв'язуючи чергові соціально-економічні завдання. У промислово розвинених країнах світу почалася масштабна структурна перебудова економіки щодо ресурсозбереження, впровадження новітніх технологій. У СРСР науково-технічний прогрес загальмувався. Спроби змінити ситуацію робили неодноразово, але вони були не так в економічній та науковій сферах, як у політичній.

Основні напрями аграрної політики в досліджуваній період – збільшення капітальних вкладень, хімізація, меліорація, матеріально-технічне забезпечення, поглиблена спеціалізація. Вкладені кошти створили умови для переходу від механізації деяких ділянок робіт до впровадження комплексної механізації в різних галузях сільського господарства. Сільськогосподарську техніку насамперед використовували в зерновому виробництві та тваринництві, де більшість робіт механізували, але не завжди ефективно. В умовах західного регіону України диверсифікація виявилася в одночасному розвитку декількох взаємно не пов'язаних технологічних видів виробництва. Вона дала змогу підприємствам “триматися на плаву” в умовах складної економічної кон'юнктури за рахунок випуску широкого асортименту продукції й послуг. Збитки від нерентабельних видів виробництва перекривав прибуток від інших. Командно-адміністративні методи управління сільським господарством, а також специфічні природно-кліматичні умови Карпат і Полісся стояли на заваді в досягненні певних успіхів у нарощуванні обсягів сільського господарського виробництва. Хоча управління чиновників аграрним сектором економіки стало більш демократичним, але тотальне адміністрування залишилося. Досвід реформ не лише часів “застою”, але й “перебудови” засвідчив, що без зміни базисних взаємовідносин у сільському господарстві та промисловості, морально-духовного оздоровлення суспільства не можна досягти ефективності виробництва.

Соціально-економічне життя як країни, так і окремого регіону залежало від трудових ресурсів, кількісні та якісні характеристики якого впливали на суспільне виробництво. У досліджуваній період відбулася трансформація виробничої сфери, спричинена урбанізацією, використанням новітньої техніки і технологій, що вимагало підвищення рівня освіти, професійної кваліфікації кадрів. Основним джерелом поповнення трудових ресурсів, як і у два повоєнні десятиліття, стало сільське населення західних областей України, що сприяло не лише формуванню робітничого класу, а й депопуляції сіл та селищ. У традиційних галузях деревообробної і нафтогазової промисловості в досліджуваній період переважали кваліфіковані робітники, стаж роботи яких сягав більше десяти років.

З'ясовано зміст соціальної політики, в основу якої закладено розподільчі відносини та централізоване адміністративне керування. Соціальні програми влади мали сприяти задоволенню потреб та інтересів населення. Їх реалізовували через систему соціального захисту і соціальних гарантій. Загалом рівень життя населення у другій половині ХХ ст. підвищився: були спроби впорядкувати систему заробітної плати та пенсійного забезпечення. Матеріально-технічні ресурси і робоча сила насамперед концентрувалися на спорудженні виробничих потужностей та соціальних об'єктів, які обслуговували фабрики й заводи. У вказані роки відбулися позитивні зрушення у вирішенні житлової проблеми, створено мережу закладів

освіти, культури та спорту. Водночас посилювалося суспільне невдоволення, яке спричиняли ідеологічні кампанії, заборона традиційної народно-релігійної обрядовості, корупція та кумівство у виробничій сфері.

Національно-культурне відродження в Україні в добу “перебудови” відбувалося одночасно з докорінними змінами в економіці та суспільних відносинах, зі зростанням соціальної активності населення. Перехід від тотально одержавленої економіки до ринкової виявив необхідність нових управлінських підходів і фінансових витрат, впровадження енергоощадності. Зменшення виробництва спричинило закриття відомчих об’єктів освіти, культури та спорту. Водночас новостворені громадські організації та партії активізували рух за відродження національної/історичної пам’яті, відновлення і збереження об’єктів історико-культурної спадщини.

Oleh Maliarchuk. Socio-economic processes in the Western region of the Ukrainian SSR

The article summarizes the features of the socio-economic policy of the Communist party and the Soviet government on the example of Western regions of Ukraine. Region’s contribution to all-Union and Republican economic systems, status and trends for further economic policy, the main directions and consequences of industrial reform in the Soviet times have been highlighted. The economy of the Ukrainian SSR and the Western region, which by most measures had been developing on its own account, solving new socio-economic problems has been characterized. The content of social policy, which is based on distributing relationship and centralized administrative management has been clarified.

Key words: Western regions of the USSR, industrialization, industry, agriculture, social policy, social commitment.